

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

54-2

BRNO 2013

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis
Peer-reviewed journal

Ročník 54

Vě umě 3

Číslo 2

Issue 2

Předseda redakční rady
Head of editorial board

Pavel Kouřil

Redakční rada
Editorial board

Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski,
Alexander Ruttkay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik

Odpovědný redaktor
Editor in chief

Petr Škrdla

Výkonná redakce
Assistant Editors

Jiří Juchelka, Soňa Klanicová, Šárka Krupičková, Olga Lečbychová,
Ladislav Nejman, Rudolf Procházka, Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela

Technická redakce, sazba
Executive Editor, Typography

Alice Del Maschio

Software
Software

Adobe InDesign CS5

Fotografie na obálce
Cover Photography

Kovový závěsek ve tvaru zvířete (viz obr. 5 na str. 136)
Metallic animal figurine pendant (see Fig. 5 on page 136)

Adresa redakce
Address

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Královopolská 147
612 00 Brno
IČ: 68081758
E-mail: pv@arub.cz
Internet: <http://www.arub.cz/prehled-vyzkumu.html>

Tisk
Print

Azu design s.r.o.
Bayerova 805/40
602 00 Brno

ISSN 1211-7250

MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně

Vydáno v Brně roku 2013

Náklad 400 ks

Časopis je uveden na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR.

Copyright ©2013 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. and the authors.

GRAVE PIT MODIFICATIONS AND WOODEN STRUCTURES IN THE GREAT MORAVIAN GRAVES AND THEIR INFORMATION POTENTIAL FOR COGNITION OF THE SOCIAL STRUCTURE OF THE GREAT MORAVIAN SOCIETY

ÚPRAVY HROBOVÝCH JAM A DŘEVĚNÝCH KONSTRUKCÍ VE VELKOMORAVSKÝCH HROBECH A JEJICH INFORMAČNÍ POTENCIÁL PRO POZNÁNÍ SOCIÁLNÍ STRUKTURY VELKOMORAVSKÉ SPOLEČNOSTI

MARIAN MAZUCH, MAREK HLADÍK

Abstract

Archaeological sources provide a wide range of information to help understand the social structure of human society in the past. In this paper, the authors deal with the information potential of grave pit modifications and wooden structures in graves at burial sites in the central region of Great Moravia (southeast Moravia, southwest Slovakia). The goal at this point is to define the basic hypotheses and describe the methodological basis along with the research methodology. The authors treat the sources holistically, which means that one of the methodological foundations is the claim that the properties of the whole are not a simple sum of its parts. This means that all recognized elements of the funeral rite and their mutual relations and functions are the center of attention of this research. The primary basis for the research is the assumption that the presence of various wooden structures or wooden burial receptacles in the graves of the Great Moravian period is a common cultural occurrence. It further tests the hypothesis that there was intent behind choosing of these different wooden structures and grave pit modifications and their usage, as well as a potential differentiation based on age or gender in the frequency, quality and selection of these modifications/arrangements and structures. The main methodological tools are statistical and GIS analysis and the results are compared with published findings from the wider Central European region.

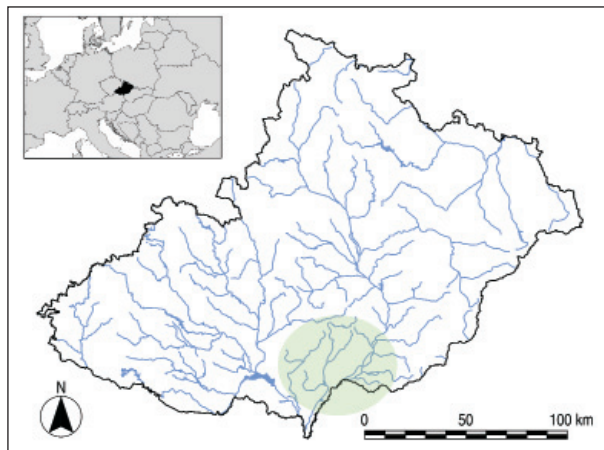
Keywords

Early Middle Ages, Great Moravia, Mikulčice, burial sites, graves, grave pits, burial pits, wooden structures, funeral rite, social structure, GIS, statistics

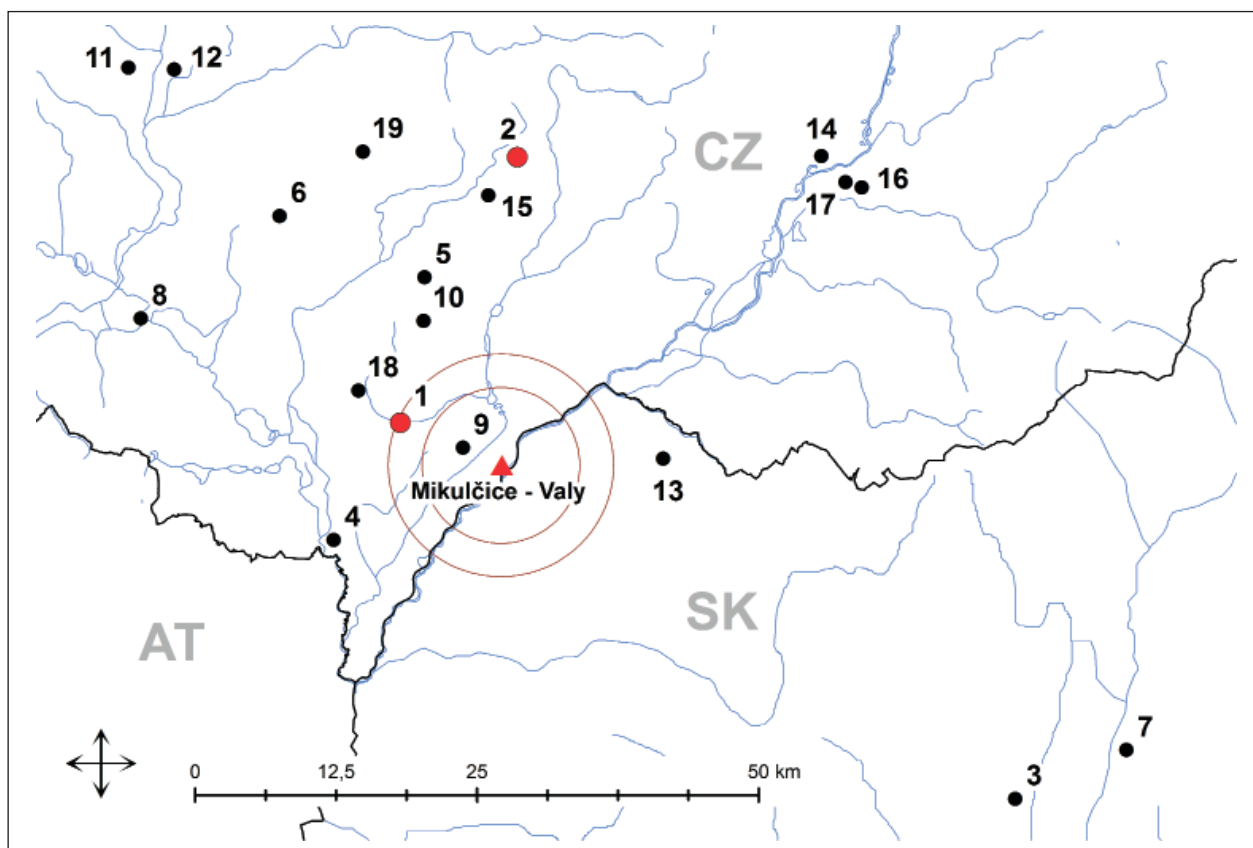
Introduction

Understanding the structure of society based on archaeological material is one of the hardest tasks of the entire field. Every member of society was a composite of various social identities. The degree of societal organization is also, up to a certain point, reflected in its burial rites (Binford 1971, 235). This is why studying the legacy of past societies has been heavily intertwined with this cultural phenomenon since the first half of the 20th century (see Krekovič 1993, 6). Archeological material related to the burial rites was therefore one of the methods used in this work as well. When examining the burial rite and (re)constructing the social structures we are limited primarily by the quality and character of archaeological resources. It is important to note that these are remnants of a “dead” culture, which went through the process of transformation/archeologization (see Neustupný 2007, 47; Neustupný 2010, 38; Pearson 1999, 4). We can therefore only reconstruct an ideal model of social standing of the buried individual in the contemporary society based

on the burial rite (i.e. we can construct a model of the studied situation but we cannot fully reconstruct the true situation, since it no longer exists). This model may not reflect their true standing in everyday life in the social

Location of the study area on a map of Europe.
Poloha studovaného mikroregionu na mapě Evropy.

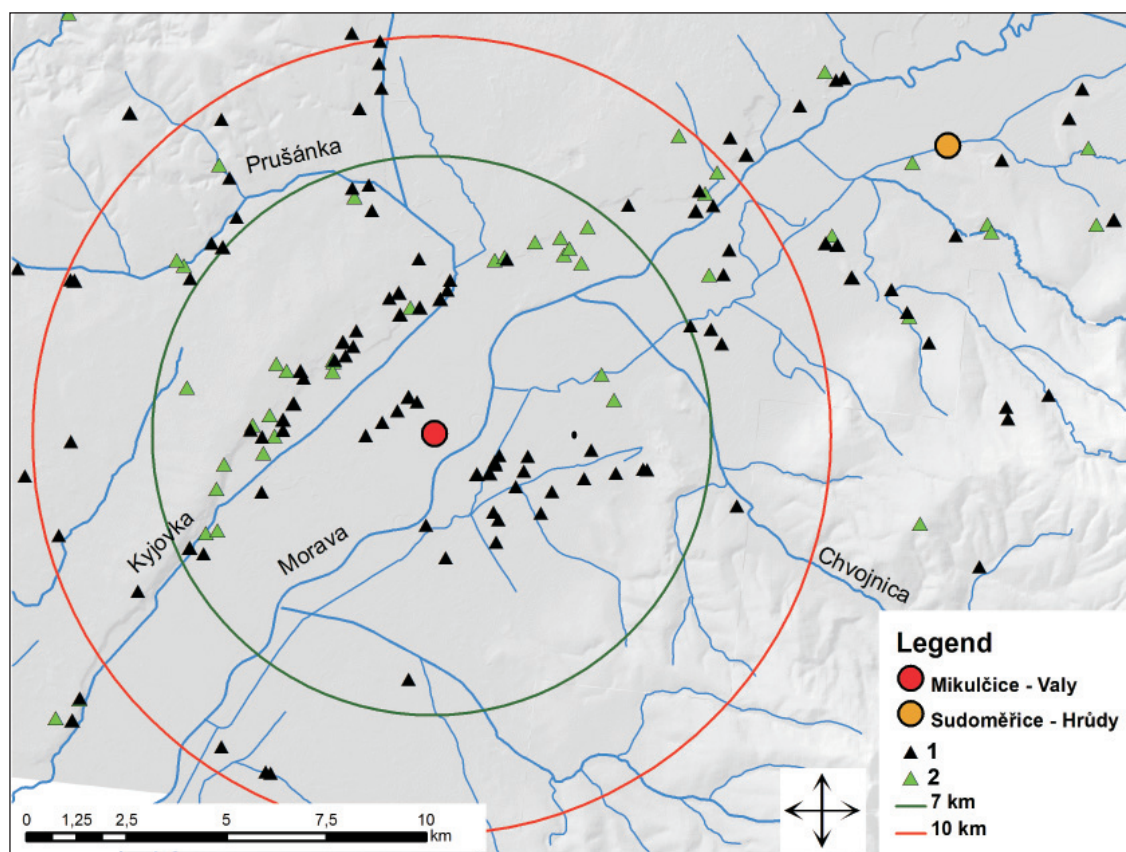
Fig. 1. Map of burial grounds, forming the source basis of the presented research on the Czech and Slovak Republic. 1 – Prušánky „Podsedy“, 2 – Nechvalín „Homole“, „Nivky“, 3 – Borovce, 4 – Břeclav-Pohansko, 5 – Čejč „Nad hřbitovem“, 6 – Diváky „Padělky nad humny“, 7 – Ducové „Kostolec“, 8 – Dolní Věstonice „Na pískách“, 9 – Mikulčice „Panské“, 10 – Mutěnice „Hrubé Kapánsko“, 11 – Rajhrad, 12 – Rajhradice „U sýpky“, 13 – Skalice „Kopečnica“, 14 – Staré Město „Na Valách, 15 – Strážovice „Chrástovec“, 16 – Uherské Hradiště „Horní Kotvice“, 17 – Uherské Hradiště „Sady“, 18 – Velké Bílovice „Od Čejkovic“, „Úlehly“, 19 – Velké Hostěrádky – „Pod Lipinami“.

Obr. 1. Mapa pohřebišť, tvořících pramenou základnu prezentovaného výzkumu na území České a Slovenské republiky. 1 – Prušánky „Podsedy“, 2 – Nechvalín „Homole“, „Nivky“, 3 – Borovce, 4 – Břeclav-Pohansko, 5 – Čejč „Nad hřbitovem“, 6 – Diváky „Padělky nad humny“, 7 – Ducové „Kostolec“, 8 – Dolní Věstonice „Na pískách“, 9 – Mikulčice „Panské“, 10 – Mutěnice „Hrubé Kapánsko“, 11 – Rajhrad, 12 – Rajhradice „U sýpky“, 13 – Skalice „Kopečnica“, 14 – Staré Město „Na Valách, 15 – Strážovice „Chrástovec“, 16 – Uherské Hradiště „Horní Kotvice“, 17 – Uherské Hradiště „Sady“, 18 – Velké Bílovice „Od Čejkovic“, „Úlehly“, 19 – Velké Hostěrádky – „Pod Lipinami“.

structure. We have to proceed under the assumption that the contents and structure of the grave and other archaeological descriptors reflect the social standing of an individual in society (for an example, see Pearson 1999, 72-94). But we cannot unconditionally accept the claim that burial practices passively reflect the abstract concept of society and the social structure. In many societies, burial does not directly confirm social status (Pearson 1999; Williams 2005). Every person has multiple distinct social standings, which are not always equally relevant in every situation, burial being one of them (Brather 2004, 11). Conclusions about the social organization of society therefore remain only at the hypothesis level (abstract models of real social relationships, see Krekovič 1993, 8).

Means of research, spatial and temporal delimitation

In the title of this paper, we revealed the primary focus, which we hope will help us reveal much about the social structure of the Great Moravian society. These are the modifications/layouts and appearances of grave pits and the wooden structures inside which were found and documented in archeological excavations of burial sites. We are going to focus on one aspect of the burial rite, which is related to the structure of the grave itself as well as the manipulation of the body during the burial rituals. We treat the sources holistically, which means that one of the methodological foundations is the claim that the properties of the whole are not a simple sum of the

Fig. 2. Investigated area of the closest economic hinterland of Mikulčice on the middle reaches of the Morava River. Circles with a radius of 7 and 10 km conventionally define presumed borders of the hinterland. 1 – sites dated since 9th to the first half of 10th century, 2 – sites dated since second half of 10th to 12th century.

Obr. 2. Zkoumaná oblast nejbližšího hospodářského zázemí Mikulčic na středním toku řeky Moravy. Kružnice s poloměrem 7 a 10 km definují konvenčně předpokládanou hranici zázemí. 1 – lokality datované do RS3, 2 – lokality datované do RS4.

parts. This means that all recognized elements of the funeral rite and their mutual relations and functions are the center of attention of this research. Beside attributes such as the dimensions and finishing of the grave itself, these are the items found in the grave (clothing, weapons, charity items etc.) and also the recognizable and measurable anthropological characteristics of the skeletal remains of the individual.

If our primary goal is to interpret the function and meaning of the various grave pit patterns and wooden constructions in relation to the vertical and horizontal social relations, then the only worthwhile sites are those where the remains of wooden components and other details were studied in detail and where the methodology stayed the same throughout the excavation. Therefore we mainly used burial sites uncovered by the Mikulčice branch of the Institute of Archeology ASCR – Brno, which fulfill the above-mentioned conditions, in our quantifications – Prušánky – “Podsedky” and Nechvalín – “Nivky”, “Homole” (Fig. 1). Part of the conclusion should be a comparison and interpretation of our new

overall model in relation to other sites where enough documentation allows it. The comparison is done through analysis of published excavations or finding reports of the following sites – Velké Bílovice – “Od Čejkovic” and “Úlehly”, Rajhrad, Rajhradice – “U sýpky”, Čejč – “Nad hřbitovem”, Mikulčice – “Panské”, Velké Hostěradky – “Pod lipinami”, Diváky – “Padělky nad humny”, Dolní Věstonice – “Na pískách”, Strážovice – “Chrátovec”, Břeclav – Pohansko (burial ground by the Church 1 at the Principal Residence), Mutěnice – “Hrubé Kapánsko”, Staré Město – “Na Valách”, Uherské Hradiště – “Horní Kotvice”, Uherské Hradiště – “Sady”, Ducové – “Kostolec”, Skalice – “Kopečnica”, Borovce and some graves from the Mikulčice – “Valy” fort (Fig. 1). Other burial sites, their parts, or individual graves can be used for comparison too (depends on the quality and extent of documentation).

The primary cultural-historical area of interest is the area including wider hinterland of the Great Moravian power center Mikulčice – Valy (Fig. 2). The understanding of societal and also economic relationships in the area

is one of our long-term research goals. We approach this from multiple view points, using a wide variety of methodologies. From general approaches, looking for system behavior patterns in a wider context by using spatial archeology and geographic information systems (GIS) (e.g. Hladík 2014 in print), up to analyses of sub-problems on particular components (settlements and burial sites) by using statistical and GIS models supported by environmental analyses (e.g. Havelková, Hladík, Velemínský 2013).

Chronologically, the focus of our attention is the Great Moravian period when the Mikulčice – Valy agglomeration served as a major power center. We are also going to focus on the period of the collapse of Great Moravia at the end of the 9th century as well as the following 10th century. These are mainly times of dynamic developments and geopolitical turmoil in Central Europe. In this we are going to try to follow the changes in socio-economic relations using the described methods and create the most sophisticated model of the social structure and its influences behind the events that fundamentally changed the political and military history in the following Middle Ages.

Methodological basis

To anchor the created model in a wider methodological context, we will try to concisely describe the basis that formed our choice of methodology (processual vs. post-processual methods). Another equally important issue is the explanation and justification of the basic scientific methods applied in our project (induction vs. deduction).

There are countless ways to analyze a burial rite (for a summary of the development of methods see for example Chapman, Randsborg 1981). The following statement nicely captures the basic starting point, important for this work: “Each grave is proof of a certain individuality, but at the same time of the common characteristics shared by other graves; it is therefore also part of the overall picture.” (Šmejda 2004, 179). In other words, if we want to understand the burial rite with all its implications and if we are to understand social relationships, which we assume are reflected / demonstrated in the funeral, we must focus our attention not only on the individual isolated elements (grave, item, burial site), but above all on the relationships between these and their functions. This leads us to find and explain structures in archeological sources and to find common patterns. In the social sciences, this approach is characterized by building descriptive social theories, which describe the phenomena and look for patterns similar to the laws of nature (Ochrana 2009, 58-65). The methods applied in this research are grounded mainly in processual archeology. Beside the methods used (quantification, statistics, etc.), this is also evident in the way we try to create a coherent social model of society by analyzing burial rites. Precisely such a way of understanding burial sites began to be extensively applied in post-war archeology swayed by post-processualism (see examples in Chapman, Randsborg 1981, 6-10).

Another point of our thesis is the fact that each grave is the result of an individual event. This means that a grave (or burial rite) shows the actions of the buried individual, which may or may not be in line with the actions of society as a whole. This leads us to try and understand (personal) events, which conflicts with the mentioned goal of explaining (common) trends (Ochrana 2009, 58-65). This effort to interpret and understand our sources, which is mainly evident in the final assembly of the coherent model, leads us to post-processualism. This research is therefore built on a compromise between the two paradigms. This is a practice not uncommon in archeology (see example Redman 1991, 304). We see it as a natural outcome of the way the marginal or extreme concepts in both paradigms cause the most problems. On the other hand, the moderate concepts complement each other well in the quest to understand a system as complex as human society (the average structure built on trends) that is made up of humans (wildly different individuals).

The basic working method, as in the case of the paradigmatic foundations discussed above, is influenced by the nature of archaeological resources and (mainly) by the complexity of human society. Therefore, we use a combination of both deductive and inductive research approaches. This approach again closely reflects the manner of research in the social sciences (see Ochrana 2009, 50). The starting point of the source analysis is to test the veracity of the presented hypotheses. However, in this case, they are not mere axioms – premises that need no proof. It is therefore not possible to deduce conclusions solely by logic. Empirical verification of the premises is required, which involves the application of induction. The goal of this is to find major trends that are directly dependent on the conditions in the system. After the analysis, the synthesis method is used to consolidate and generalize the findings and the conclusions are built up in theories used in interpreting phenomena (cf. Ochrana 2009, 50).

Research objectives

The main objectives of the research can be summarized in two categories, empirical-archaeological and cultural-historical. The first category includes all the functional objectives of the research. The primary objective is to create a relational database of graves from specific burial sites, which will contain all available data in a structured data model for individual components of the funeral rite. This database will be implemented in the GIS environment. Creating a geographic information system, which will keep primarily vectorized, geo-referenced maps of burial sites and a database of burial rite attributes, is the second main functional objective of the research.

The first step to this functional goal of the research is building up a typology of grave pits and wooden structures and a subsequent correlation of earlier attempts in published papers (which are in a few incompatible formats), which in many cases reflect only the state of preser-

vation of the remnants of the wood (and their deformation after deposition) and thus cannot be considered as distinct structures. This is the primary purpose of our project and thus the problem of its description will form the basis for further research. Beside unifying the terminology, its purpose is to distinguish the finish of the graves and the wood structures, which serve an unknown purpose and are put in the grave before the burial and burial caskets ("coffins" ¹), which would contain the body during the rite (example of a grave including some coffin remains, Fig. 3). These categories are often mixed, although field observations allow for a distinction of functional details (but only when using the correct procedure for field research and suitable soil conditions, see below).

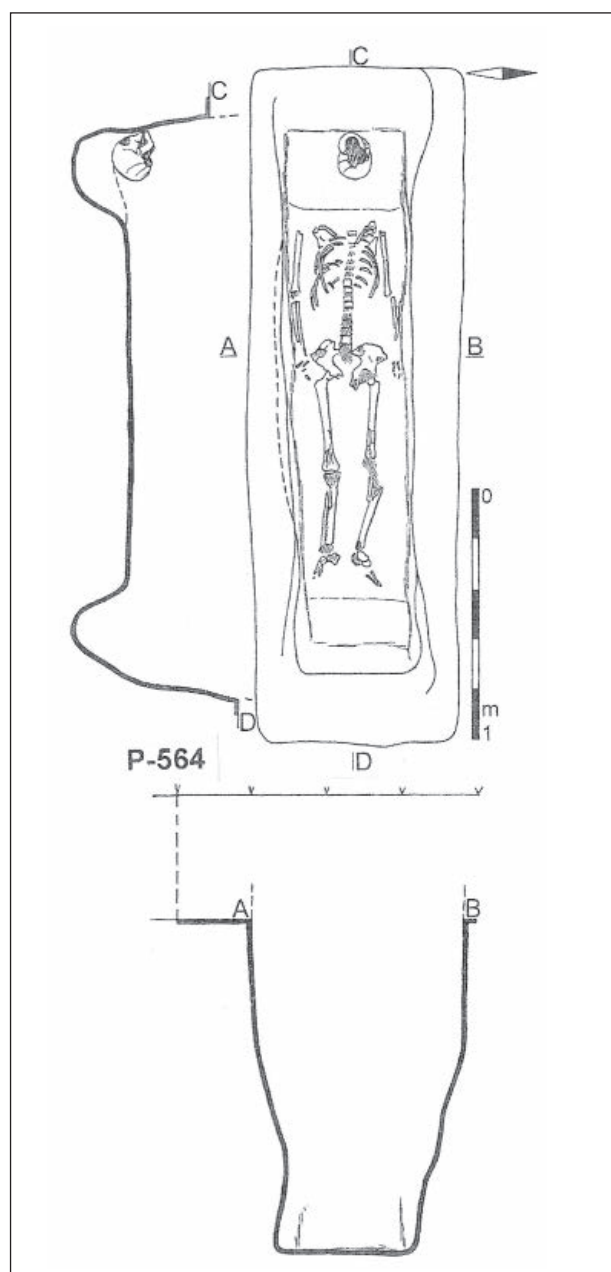
The second cultural-historical objective is concerned with the main, object goals of the research. The result should be an interpretation of the purpose of the various grave, wood structure types in the social (gender, age and contained item distinctions), spiritual (the burial ritual, the burial process and other – summary by Lutovský 1998; van Gennep 1996), geographical (if the grave is local or if it says something about the whole Great Moravian situation), and chronological (is it found only during the Great Moravian era? Can the different types show a clear chronology?).

The last objective is to contribute to the knowledge of the manner and form of burials, specifically in relation to the geographical distribution of mound burial sites, the problem of possible distortion of the true state due to anthropological interference in the relief (the presence of wooden structures in mound graves, which show attributes of a flat grave in its preserved state). As for the wealth distinctions in the Great Moravian populace, there can be a comparison between the grave structures in outlying areas near Mikulčice, its periphery and in the burial grounds of the Mikulčice – Valy power center itself.

Methodology

The methodology, which we are going to use, is presented in the following points.

1. Critical analysis of available sources.
2. Critique of the state of knowledge (e.g. elimination of artificially distinguished „types“ of graves, which are determined based only on the documented preserved state, which is subject to deformation, partial preservation etc. during archeologization; for more details see below).
3. Creation of a data model (Rulf 1993), analysis of entities and qualities (relational database – Neustupný 2005; 2007).
4. Description and spatial anchoring of gathered data using GIS software (ArcGIS 10.2).

Fig. 3. Demonstration of grave pit with the bottom modifications and the remains of a wooden coffin construction – Prušánky, grave No. 564.

Obr. 3. Ukázka hrobové jámy s úpravami na dně a zbytky konstrukce dřevěné rakve – Prušánky, hrob č. 564.

5. Statistical analyses, quantification of gathered data in the whole list of the various tracked attributes to find what is typical and what is exceptional (determining a set of similar and different features of the model – Statistika 10 software). The variability of the burial rites as well as the number of documented sources and their preservation form the basis for selecting the statistical method used in the synthesis of data. We are going to use multidimensional statistical methods to reveal latent trends (hidden non-measurable variables that show the variability and

interdependence of variables) and relationships. This will allow us to clarify the initial number of characters, tracked and investigated phenomena and processes, and thus make it easier to interpret the archaeological sources (reducing the n-dimensional space to 2- or 3-dimensional, cf. Hebák, Hustopecský 1987, 385; VanPool, Leonard 2011, 286). Specifically, based on the determined types of graves and wooden structures in relation to the other documented attributes (grave depth, orientation, size, contained items, wood used, age and gender of the deceased, etc.) we are going to run a cluster analysis and principal component analysis to find dependencies and incidence of attributes to find clusters of attributes that are often seen together. These results are also going to indicate whether chronological relationships exist, e.g. whether some attributes of the graves show a clear distinction between the Great Moravian era and its end, that is the so far very hard to distinguish first half of the 10th cent.

6. Implementation of the results of statistical analyses in GIS: spatial distribution of graves belonging to each cluster defined during the cluster analysis, and the distribution of entity factor scores (graves), the individual factors (of the principal components) determined during the principal component analysis.

7. Testing of the preliminary models by applying the newly gleaned archeological data, comparison to appropriate locations (if documented enough) outside the solution bounds.

8. Archeological interpretation – formulating a new model.

State of knowledge and tested hypotheses

The topicality of addressing grave finishes and wooden structures in Great Moravian graves is due to the fact that the studies of burial sites, in which those detailed observations happened and were documented, have gone unpublished for many years (and only recently has there been a “release” of data for further scientific study) and others are still waiting to be published. It is important to show the presence of diverse types of wood or even coffins in graves of this era as a common cultural occurrence and remind others that it is important to expect those during excavation and adjust their methodologies accordingly. Another hypothesis is the existence of an intent that led to the use of the differing graves and wood structures as well as the possibility that age or gender affect the selection and quality. Last but not least, it is helpful to present the wide variety of detail on the sometimes complex wooden structures as further proof of the skill of Great Moravian wood crafters.

Based on the newly developed typology of the form (shape) of grave pits and wooden structures (including the reconstruction of their original form and function) the existing division in the published literature should be

corrected. Efforts to describe and typify archaeological expression in many cases only reflect the state of preservation of wood component traces, i.e. their diverse deformation during archeologization. As one of only a few places, a grave is, given its character and creation, impacted only by post-depositional n-transformations (see Macháček 2001, 13-17), if we also count the zoogenic and phytogenic disturbance. Given that some authors (not only in the case of graves) still do not take into consideration the very strong effects of post-depositional processes, the existing published attempts to establish types of grave pits or wooden structures cannot be automatically accepted as reflective of reality. In many cases, the underestimation or ignorance of archeologization leads to pseudo types, especially due to n-transformations. At first glance, it seems clear but many neglect the fact that the utility of a source is mainly dependent on whether the mentioned phenomenon really existed in reality and how it was affected by the passage of time. Only its state of preservation determines whether it will be recognized during an excavation and even that is diminished by many factors during an excavation. In other words – archeology sometimes sees pseudo models, types, reconstructions that occur when one misplaces confidence in what is preserved. The biggest risk for theoretical work is then carried by accepting conclusions from other researchers without the ability to verify their methodologies and by taking primary data from documentation (cf. Mazuch 2012, 71-74).

Only empirical experience with field research of graves and repeated practice on a wide variety of details allows one to filter out events that are the result of n-transformation, from phenomena that truly reflect the original, historical appearance. A good illustration of this problem is reconstructing the appearance of the various wood structures in graves and their relationships to the elements around them or the chronology of the site. Capturing the original form of wood components in the graves next to n-transformation is primarily dependent on specific soil conditions at that particular location, which determine the degree of possibility of recognizing the relics of wooden structures. The second essential requirement is clearly a very cautious approach when removing sediments from the grave and tracking details that may help in reconstructing the original situation at the time of the funeral. Compared to the first condition, this is a completely subjective input that significantly affects the outcome of any general interpretation, quantification and comparisons.² Much of the research of the Great Moravian burial sites is older – documentation in these cases usually does not address the grave pits or details in grave backfill (they mostly capture items in the grave and sometimes anthropological data), further research may have been conducted by less experienced staff, in limited time-frame or with limited capacity. For this reason it is one of the objectives of the project to draw attention to the full range of observations and details that might frequently go unnoticed during the excavation.

Thanks to suitable soil conditions in some burial sites in SE Moravia, studied by Mikulčice branch of the Institute of Archaeology ASCR Brno, a sufficient number of graves uncovered, a great observational talent and extraordinary spatial conception and diligence of the former technician R. Skopal, who directly led or participated in these studies, we have an information base of nearly ideal soil conditions. It is going to serve as a sort of “manual” of the variety of things that need to be heeded when excavating graves, but above all to determine a typology of grave structure. As mentioned earlier, it is a solid base for conducting analyses of relationships between them and other cultural relics found when studying graves. This base is the main point of the first part of the project, one of its functional goals.

The above two conditions preliminarily show that the share of wooden structures (or clear traces of their original existence) in the graves of the Great Moravian burial grounds reaches 50% or more (for example Prušánky I, II 49%, Čejč 60.4%, Mikulčice – “Panské” 66%, Velké Bílovice 46.6%). If we add the impact post-depositional processes and a certain percentage of human error or inexperience of personnel in the field, we come to the assumption that the wooden structures in the graves were more common than graves without them in the culture of Great Moravia. In the case of Mikulčice – “Panské”, most of the 34% of graves with no wood components were either graves of children, in alcoves, or very shallow graves (with no or poor burial equipment) and graves with non-standard positions of the bodies (occurring commonly on the edges of burial sites). In other cases it may be young settlement graves without any equipment (thus chronologically undifferentiated), occurring to some extent in the Great Moravian burial grounds. The point is that standard adult burials are in the vast majority into graves with wooden structures. If this is not just a local phenomenon, then this finding (documented in a well conducted excavation in favorable soil conditions) probably best reflects the undistorted historical reality. Wooden structures in the graves (the timbering of grave pits and burial boxes – coffins – see note. 1, Fig. 4) were entirely typical and a normal part of the material and spiritual culture of Great Moravia. The aim of further research will therefore be to find out what different kinds and types mean and whether their existence and representation show any dependencies.

Conclusion

As mentioned in the introduction, the starting point to the functional goals of the research is to develop a typology of the grave pits and wooden structures in the graves. The problem of description and typology of these two cultural expressions form the basis for further research. This issue of grave pit finishing and of wooden structures of the Great Moravian period has not yet been given a separate detailed study, but in virtually every monograph documenting some of the larger Slavic early medieval burial sites, this phenomenon is given at least some

Fig. 4. The remains of the dead, committed in a box to the specific grave pit with extended corners; wood residues are manifested in the form of uneven thin lines of rusty or brown colors, that reflect the original contour of the box, deformed by post-depositional processes – Mikulčice “Panské”, grave No. 56.

Obr. 4. Pozůstatky mrtvého uloženého v rakvi ve specifické hrobové jámě s rozšířenými rohy; zbytky dřeva, napadené dřevokaznou houbou, se projevují v podobě nestejně širokých linií rezavé či hnědé barvy, které odrážejí původní obrys rakve, deformované postdepozičními procesy – Mikulčice „Panské“, hrob č. 56.

attention (examples Hrubý 1955, Dostál 1966, Měřínský 1985, Klanica 2006, Staňa 2006). Whether in these cases of the individual descriptions of graves or direct attempts at a typology of grave structure, there has not yet been a comprehensive critical evaluation of this cultural phenomenon, or a correction of what is the result of the process of archeologization and the actual variation of the structures in the graves. Already at the beginning of our research, the typological division of grave finishes in the publications mentioned, but also elsewhere, or only the specific descriptions of graves and the remains of structures in them, appears to be misleading, false or incidental. Any statistical evaluation of the data therefore carries a risk of significant distortion. Most attention to the grave pits and wooden structures in the graves probably came in the case of the monographs of M. Hanuliak about

the Great Moravian burial grounds in Slovakia in the 9th and 10th centuries (Hanuliak 2004), where the author focuses on quantifying the links of each type of grave and its finishing to burial equipment or anthropological assessment. Even here, however, it lacks an analytical and critical part, which would define the terms of each type or variant, which could then be useful in further study, statistical analyzes and interpretations of any dependencies (either in terms of geographical, social, chronological, and others). M. Hanuliak's work, although it studies the Slovakian region and adopts individual examples without criticism from other publications, still deals with an issue that is the subject of our research.

The typology developed by M. Hanuliak, which best fits the facts in field research, forms the basis for our classification of grave pits in the case of floor plan layouts. It is only slightly modified. This division defines some grave pit types that are found only in isolated cases and their share to the whole is essentially negligible. From a practical point of view, based on our detailed assessment (which exceeds the goal of this article and will be part of the final monograph) the range of grave pit types can be narrowed basically down to 5 types, other cases are mostly marginal. However, this is a system open to further discoveries, which may of course change our currently established quantifications for the different types. We propose a completely new typological series in the case of the types of grave pit modifications and bottoms, including the description and classification of wooden structures and coffins in the graves.

The various finishes of the bottoms and walls of the grave pits are the direct consequence (proof) of some types of wooden structures in the grave (burial chamber), biers or coffins. There is a clear organic interdependence of the material aspects of the burial ceremony and grave pits and various wood components in the graves, with the area of human thought and behavior concerning the last things of man on earth. The proposed classification and categorization of wood components in the graves and an attempt to reconstruct their appearance is now, at the time of writing, a subject of our research. The initial hypothesis shows that the existence of wooden structures in the Great Moravian graves (particularly their coffins) is a quite specific cultural expression and that this burial practice was apparently quite common in the Great Moravia, probably much more common than burial in grave pits with no wooden support structure.

This paper has been created with the support of the GA ČR project, registration number 13-20936P.

1. A coffin is usually defined as a receptacle used for storing the deceased as well as their transport to the grave. In the case of the Great Moravian graves, we find that the wood boxes lack the ability to transport the body as we find no preserved bottom. All evidence points to them being built in the grave before the ceremony. Something else must have been used to transport the body there. Because of these find-

ings, the term coffin is disputable. However, for clarity, we are going to use the term coffin to refer to the bottom-less box that contains the body.

2. An indisputable example of the severe impact of various approaches to field research on the amount of recovered data on wooden components of graves is evident in the correlation of areas of individual researchers to the number of seasons where the excavation uncovered wooden components in graves in the Rajhrad burial site. In some seasons, the proportion of wood components found were in the tens of percent, while in others, where the research was conducted under different leadership, the grave description contain virtually no mention of wooden structures. This difference unfortunately exactly corresponds with the boundaries of explored sections in individual research seasons.

References

- Binford, L. 1971:** Mortuary Practices: their Study and their potential. In: J. Brown (ed.): *Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices*. Memoirs of the Society for American Archaeology, No. 25, [Washington]: Society for American Archaeology, 6–29.
- Brather, S. 2004:** Kleidung und Identität im Grab. Gruppierungen innerhalb der Bevölkerung Pleidelsheims zur Merowingerzeit. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 32, 1–58.
- Dostál, B. 1966:** *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha: Academia.
- Gennep van, A. 1996:** *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hanuliak, M. 2004:** *Velkomoravské pohřebiská: pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska*. Nitra: Archeologický ústav SAV.
- Havelková, P., Hladík, M., Velemínský, P. 2013:** Entseal Changes: Do They Reflect Socioeconomic Status in the Early Medieval Central European Population? (Mikulčice – Klášterisko, Great Moravian Empire, 9th – 10th century). *International Journal of Osteoarchaeology* 23, 237–251.
- Hebák, P., Hustopecký, J. 1987:** *Vícerozměrné statistické metody s aplikacemi*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury.
- Hladík, M. 2014 v tisku:** *Hospodárske zázemie Mikulčíc. Sídlná štruktúra na strednom toku rieky Morava v 9. – 1. polovici 13. storočia*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 48. Brno: Archeologický ústav AV ČR Brno.
- Hrubý, V. 1955:** *Staré město, velkomoravské pohřebiště Na Valách*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Chapman, R., Randsborg, K. 1981:** Approaches to the archaeology of death. In: R. W. Chapman, I., Kinnes, K., Randsborg, K. (eds.): *The Archaeology of Death*. Cambridge University Press, 1–24.
- Klanica, Z. 2006:** *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště I*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28. Brno: Archeologický ústav AV ČR Brno.
- Krekovič, E. 1993:** Pohrebný rítus a sociálna štruktúra. In: *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias až po súčasnosť*. Bratislava: Studia NONA. 6–10.

- Lutoský M. 1998:** Pohřební cesta. Křesťanství a křesťanství v rituálech společenství a smrti. *Archeologická a historická* 23(2):258
- Macháček, J. 2001:** *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, metody*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie.
- Mazuch, M. 2012:** Průběh raně středověkého mocenského centra Mikulčice-Valy. *Přehled výzkumů* 53(2):9.
- Měřínský, Z. 1985:** *Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích*. Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně XII, Praha: Academia.
- Neustupný, E. 2005:** Syntéza struktur formalizovanými metodami - vektorová syntéza. In: E. Neustupný, J. John (eds.): *Příspěvky k archeologii 2*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 127–152.
- Neustupný, E. 2007:** *Metoda archeologické*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Neustupný, E. 2010:** *Teorie archeologické*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Ochrana, F. 2009:** *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha: Karolinum.
- Pearson, M. P. 1999:** *The Archaeology of Death and Burial*. Stroud: Sutton.
- Redman, C. L. 1991:** Distinguished lecture archaeology: In defence of the seventies – the adolescence of New Archaeology. *American anthropologist* 93(2), 295–307.
- Rulf, J. 1993:** Archeologie, archeologická data a archeologové. *Archeologické rozhledy* 45, 165–172.
- Staňa, Č. 2006:** *Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích: katalog*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 29. Brno: Archeologický ústav AV ČR Brno.
- Šmejda, L. 2004:** Hlavní osy variability pohřebního ritu na lokalitě z mladšího eneolitu a starší doby bronzové u Holešova, okr. Kroměříž. In: L. Šmejda, P. Vařeka (eds.): *Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 179–198.
- VanPool, T. L., Leonard, R. D. 2011:** *Quantitative analysis in archaeology*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- Williams, H. 2005:** Keeping the dead at arm's length: Memory, weaponry and early medieval mortuary technologies. *Journal of Social Archaeology* 5(2), 253–275.

Resumé

Poznání sociální struktury společnosti na základě archeologického materiálu je jednou z nejnáročnějších úloh archeologického bádání vůbec. Každý člen společnosti byl sociální osobností složenou z různých sociálních identit. Stupeň/úroveň organizace společnosti může být

do určité míry reflektovaná i v pohřebním ritu (Binford 1971, 235). Proto je zkoumání odrazu sociální struktury v archeologii od první poloviny 20. století výrazně spojené s tímto kulturním fenoménem (viz Křekovič 1993, 6). Archeologický materiál související s pohřebním ritem je prostředkem výzkumu i v předkládané práci. Při zkoumání pohřebního ritu a při (re)konstrukci sociální struktury jsme v archeologii omezeni v první řadě kvalitou a charakterem archeologických pramenů jako takových. Je potřeba si uvědomit, že jde o prameny „mrtvé“ kultury, které prošly zánikovou transformací/archeologizací. Na základě pohřebního ritu tak můžeme rekonstruovat jen určitý ideální model sociálního postavení pohřbeného člověka ve společnosti (tzn. konstruovat obraz o určité skutečnosti, a ne rekonstruovat skutečnost, která už neexistuje). Ten však nemusí reflektovat jeho reálné postavení v každodenním životě v rámci sociální organizace společnosti.

V názvu předložené práce jsme uvedli primární prostředek, pomocí kterého se budeme snažit hledat co nejvíce informací o sociální struktuře velkomoravské společnosti. Jde o úpravy hrobových jam a dřevěné konstrukce, které se při archeologických výzkumech velkomoravských pohřebišť podařilo zachytit a zdokumentovat. Budeme sledovat jednu specifickou složku pohřebního ritu, která na jedné straně přímo souvisí s konstrukcí hrobu, a na straně druhé nás zároveň informuje i o způsobech manipulace s mrtvým tělem při pohřebních obřadech. K pramenům přistupujeme z holistického pohledu, to znamená, že jedním z našich prvních východisek je tvrzení, že vlastnosti celku nejsou jednoduchým součtem vlastností jeho částí. Proto jsou prostředkem našeho výzkumu všechny rozpoznávané prvky pohřebního ritu a jejich vzájemné vztahy. Mimo atributy související s rozměry a úpravou hrobové jámy jde o celou hrobovou výbavu pohřbených (součástí oděvu, zbraně, milodary apod.) a také o všechny rozpoznatelné a měřitelné antropologické charakteristiky kosterních pozůstatků pohřbených.

Pokud je tedy naší primární snahou interpretovat funkci, význam a smysl specifických úprav hrobových jam a dřevěných konstrukcí v hrobech ve vztahu k vertikální i horizontální rovině sociálních vztahů, mohou být základem analýzy pouze hroby z výzkumů, kde docházelo k detailnímu rozlišování všech zbytků dřevěných komponent či nejrůznějších zásahů do hrobové jámy a kde byly použity a metodicky ujeté a pak celou dobu odkryvu a docházelo k detailní dokumentaci těchto jevů. Proto ke kvantifikacím budou použity především pohřebišť zkoumaná mikulčickým pracovištěm ARÚ AV ČR. Další pohřebišť, jejich části, nebo jednotlivé hroby, budou využity pouze ke komparacím (viz Obr. 1).

V kulturně – historické rovině můžeme primární obsah našeho zájmu označit jako širší zázemí velkomoravského centra Mikulčice – Valy (Obr. 2). Pochopení sociálních a ekonomických vztahů v tomto prostoru je jedním z našich dlouhodobých výzkumných cílů. K problematice přistupujeme z více hledisek s využitím

co nejširšího arzenálu metodických postupů. Od obecnějších pohledů, hledajících zákonitost v chování systému v širších souvislostech pomocí nástrojů prostorové archeologie a geografických informačních systémů (např. Hladík 2014 v tisku), až po analýzy parciálních problémů na konkrétních komponentech (sídliště i pohřebiště) s využitím statistických a geoinformačních modelů, podporovaných environmentálními analýzami (např. Havelková, Hladík, Velemínský 2013).

Z časového hlediska je v centru naší pozornosti velkomoravské období, kdy aglomerace Mikulčice – Valy plnila funkci nadkomunitního centra. Definované otázky budeme sledovat i pro období kolapsu Velké Moravy na přelomu 9. a 10. století a také pro následující 10. století. Tedy v období dynamického vývoje a výrazných geopolitických změn ve střední Evropě. Takto se pokusíme sledovat vývoj v socioekonomických vztazích pomocí výše definovaných prostředků a vytvořit co nejněrohodnější dynamický obraz sociální struktury a jejích projevů na pozadí událostí, které v zásadní míře formovaly sociální, politické i vojenské dějiny v následujících periodách středověku.

Základní východisko, které je rozhodující pro naši práci, dobře vystihuje následující tvrzení „Každý hrob je dokladem určité individuálnosti, ale současně vykazuje řadu rysů, které se pravidelně opakují na mnoha dalších hrobech; je tedy zároveň součástí nějaké struktury.“ Šmejda (2004, 179). Jinak řečeno, jestliže chceme poznat pohřební ritus se všemi jeho souvislostmi a pokud chceme pochopit společenské vztahy, které – jak předpokládáme – se ve funerálních pramenech odrážejí, demonstrují, musíme naši pozornost zaměřit nejen na jednotlivé izolované prvky (hrob, předmět, pohřebiště), ale, a to především, na vztahy a funkce mezi těmito prvky. Toto východisko nás přivádí ke snaze hledat a následně explánovat v archeologických pramenech struktury, resp. za stálých (stejných) podmínek opakující se zákonitosti. Metody aplikované ve výzkumu tedy nacházejí své kořeny primárně v procesuální archeologii. Mimo metody použité při výzkumu (kvantifikace, statistika, apod.) odkazuje na procesuální archeologii už sama skutečnost, že prostřednictvím analýzy pohřebního ritu se snažíme vytvořit obraz sociální struktury společnosti. Důležitým bodem uvedené východiskové teze je však i tvrzení, že každý hrob je dokladem určité individuální události. To znamená, že hrob (resp. pohřební ritus) ukazuje vždy i na konkrétní agencii (konání) jednotlivce, která se může anebo i nemusí shodovat (podřizovat) s kolektivními (strukturálními) projevy ve společnosti. Toto východisko nás potom přivádí ke snaze pochopit a interpretovat (konkrétně, osobně) události, což je v protikladu k vyšší uvedené snaze explánovat z pramenů (obecné, neosobní) struktury (Ochrana 2009, 58-65). Snaha o interpretaci a pochopení pramenů, kterou ve výzkumu uplatňujeme především při finální tvorbě obrazu, nás přivádí k postprocesualismu. Celý výzkum je teda postavený na určitém kompromisním postoji mezi uvedenými paradigma-

ty. V takovém případě se oba přístupy mohou vhodně doplňovat při snaze o pochopení tak složitého systému, jakým je lidská společnost (obecná zprůměrovaná struktura, fungující na základě specifických a v průběhu času se měnících zákonitostí), která navíc sestává z tak komplexních, složitých a rozdílných individualit, jakými jsou lidské bytosti (osobnost jedince). Základní metoda práce je, podobně jako v případě výše vzpomenutých paradigmatických východisek, ovlivněná charakterem archeologických pramenů, tedy prostředků výzkumu (to především) a složitostí a komplexností zkoumaného systému – lidské společnosti. Proto používáme při výzkumu kombinaci deduktivního přístupu s přístupem induktivním. Jde o postup, který obecně asi nejvíce odpovídá povaze zkoumání v sociálních vědách (viz Ochrana 2009, 50). Úkolem tohoto postupu je nacházet podstatné, za stejných podmínek opakující se pravidelnosti. Na základě metody analýzy je potom použita metoda zobecnění (syntéza), jsou vyslovované (odvozované) obecné závěry a z nich poté teorie používané pro interpretaci jevů (srov. Ochrana 2009, 50).

Hlavní cíle výzkumu můžeme shrnout do dvou základních rovin, empiricko – archeologické a kulturně-historické. Do první roviny můžeme zařadit všechny funkční cíle výzkumu. Primárním cílem je vytvoření relační databáze hrobů z konkrétních pohřebišť, ve které budou v podobě datového modelu strukturována všechna dostupná data v jednotlivých složkách pohřebního ritu. Tato databáze bude následně implementovaná do prostředí GIS. Tvorba geografického informačního systému, ve kterém se budou nacházet především vektorizované, georeferencované plány pohřebišť a databáze atributů pohřebního ritu, je druhým hlavním funkčním cílem výzkumu. Východiskem k tomuto funkčnímu cíli výzkumu je vypracování typologie hrobových jam a dřevěných konstrukcí a následná korelace dřívějších pokusů v publikované literatuře (jež se vyskytují v několika nekompatibilních podobách), které v mnoha případech odrážejí pouze stav dochování stop po dřevěných komponentech (a jejich různorodé deformace v průběhu archeologizace) a nelze je automaticky považovat za samostatné typy/varianty hrobových úprav či konstrukcí. Jedná se o primární objekt celého projektu, a proto problém jeho deskripce a typologizace tvoří jednoznačný základ dalšího výzkumu. Vedle sjednocení terminologie jde především o důsledné rozlišení úprav hrobových jam, dřevěných stacionárních konstrukcí, sloužících k dosud blíže nespecifikovaným účelům a aplikovaných do hrobových jam před pohřbem, a pohřebních skříní («rakví» – viz definice pojmu v textu – pozn. pod čarou č. 1), do nichž bylo tělo uloženo při vlastním pohřebním aktu (ukázka hrobové jámy s úpravami i zbytky dřevěné rakve, viz Obr. 3, 4). Uvedené kategorie bývají často smíchávány, ačkoliv terénní pozorování toto funkční rozlišení zachovaných detailů umožňují - ovšem pouze při správném postupu terénního výzkumu a v případě vhodných půdních podmínek. V mnoha případech podcenění, či naprostá ignorace archeologizace, vede k vytváření pseudo “typů”,

kteří vznikají pouze z nepochopení, či podcenění n-transformací, či z ignorace základní podmínky determinující možnosti rozlišení specifik, či přímo detailů dřevěných konstrukcí v hrobech (následně i interpretace zjištěných rozdílů a případné kvantifikace), již jsou principiálně právě půdní podmínky na té které lokalitě.

Druhá, kulturně – historické rovina nás posouvá k hlavním, tedy objektovým cílům výzkumu. Výsledným cílem výzkumu by měla být interpretace významu existence odlišných hrobových jam, jejich úprav a dřevěných konstrukcí jak v rovině sociální (ve vztahu k pohlaví či věku zemřelých a k jednotlivým komponentům hrobových výbav), duchovní (v souvislosti s rituálem nakládání s mrtvými a procesem pohřbívání – obecně např. Lutovský 1998; van Gennep 1996), tak geografické (jev úžeji teritoriálně ohraničený versus obecný kulturní jev ve velkomoravském prostředí?), případně chronologické (je tento kulturní fenomén omezen pouze na velkomoravské období a lze detailněji v rámci daného období datovat pomocí jednotlivých typů hrobových úprav či konstrukcí v rovině relativní chronologie?). Aplikace získaných poznatků by též mohla přispět k řešení otázky způsobu pohřbívání ve velkomoravském prostředí; konkrétně jde o míru zastoupení mohylových pohřebišť a jejich geografické rozšíření, resp. o poukázání na závažný problém

možného značného zkrácení reálného stavu v důsledku antropogenních změn georeliéfu (otázka přítomnosti dřevěných konstrukcí v původně mohylových hrobech, jež mají při současném stavu dochování atributy hrobů plochých). Z hlediska otázek týkajících se problematiky sociálních rozdílů ve velkomoravské populaci se nabízí též srovnání výsledků poznání škály hrobových úprav a dřevěných konstrukcí (a též jejich četnosti) z výše uvedených pohřebišť v zázemí mikulčického hradiště (či z perifernějších oblastí) přímo se situací na pohřebišťích vlastního mocenského centra Mikulčice – Valy.

Úpravy na dně, popř. na stěnách hrobové jámy jsou přímým důsledkem (důkazem) existence některých typů výdřev hrobu (pohřební komory), popř. nosítek („már“), či přímo rakví. I z toho je zřejmá organická provázanost materiální stránky obřadu pohřbívání čili hrobových jam a nejrůznějších dřevěných komponent v hrobech s okruhem lidského myšlení a chování, týkajícím se posledních věcí člověka na zemi. Již ve vstupní hypotéze se ukazuje, že existence dřevěných konstrukcí ve velkomoravských hrobech (především vlastních rakví) je zcela specifickým kulturním projevem a že tato pohřební zvyklost byla zřejmě ve velkomoravském prostředí zcela běžnou praxí, snad i o mnoho častější než pohřby do prázdné hrobové jámy.